

Brabeau

Historische prenten van planten & dieren

Vogels

Nederlandsche Vogelen
(1770-1829)

Pagina 49

Vlinders

De Natuurlyke Historie der Insekten
(1783-1803)

Pagina 50

Vruchten

De Nederlandsche Boomgaard
(1868)

Pagina 53

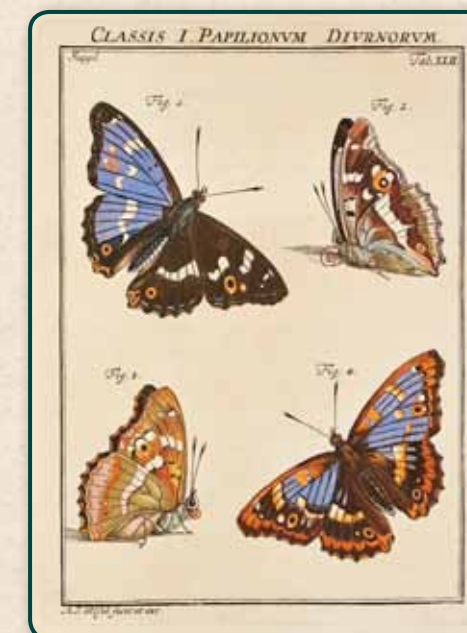
Planten

Flora Batava
in 461 edities
(1800-1934)

Pagina 54

In voorgaande eeuwen zijn de meest prachtige boeken verschenen over planten, dieren en de natuur. Vooral de afbeeldingen trekken de aandacht. Stuk-voor-stuk met de hand getekend en ingekleurd. In dit Flora & Fauna Album vind je hoogtepunten van histori-

Flora & Fauna Album

sche natuurboeken uit de indrukwekkende Brabant-Collectie, gevestigd in de Universiteitsbibliotheek Tilburg. Geniet mee van de schoonheid van de platenboeken met vogels, vlinders & insecten, bermenplanten, vruchten en bosdieren.

Unieke collectie

B

oeken die de natuur in al haar facetten beschrijven, waren in het verleden erg populair. Al vóór 1853 had de voorloper van de Brabant-Collectie drie bijzondere meerdelige werken verworven. Heel mooi is de uitgave *Natuurlyke Historie of uitvoerige Beschryving der Dieren, Planten en Mineraalen* (37 banden, 1761-1773), van de Amsterdamse arts en natuuronderzoeker Martinus Houttuyn (1720-1798). Ook het 44-delige werk van de Fransman G.L.L. Buffon (1707-1788) met de titel *Oeuvres complètes* mag er zijn. Bescheidener van omvang is de vierdelige *Kathéchismus der Natuur*, van de Brabander J.F. Martinet (1729-1795) uit Deurne.

Titelpagina *Natuurlyke Historie*, Amsterdam 1767.

Planten en bollen

In de collectie bevinden zich ook 17de-eeuwse botanische werken van Brabantse bodem. Een pareltje is *Florilegium, tractans de variis Floribus* van de in Zevenbergen geboren Emanuel Sweerts (1552-1612). Sweerts vestigde zich in 1584 in Amsterdam, waar hij Europese vermaardheid verkreeg door het kweken van bloemen. Holland bezat in die tijd een reputatie op het gebied van bloemenkwekerij. In de Gouden Eeuw werden planten van over de hele wereld naar Europa gebracht. Er was zelfs sprake van een tulpenmanie. De windhandel die ontstond, klapte in 1637 uiteen. Oorspronkelijk was Sweerts' uitgave, met prachtige gravures van eigen hand, bedoeld als catalogus voor de verkoop van bollen en planten. De Brabant-Collectie bezit de niet-ingekeurde editie uit 1612, gedrukt in Frankfort.

Brabander Emanuel Sweerts graveerde 560 platen in deze bloembollencatalogus uit 1612, ook dit tulpenblad.

Het werk diende lange tijd als farmacopee, een officieel handboek voor de bereiding van geneesmiddelen.

Vogels

Om van fauna-boeken te kunnen genieten, hoef je geen ornitholoog of entomoloog te zijn. De prachtige afbeeldingen, vaak natuurgetrouw met de hand ingekleurd, spreken nog altijd tot de verbeelding. Een 18de-eeuws topstuk is *Nederlandsche Vogelen volgens hunne huishouding, aert en eigenschappen beschreeven* van Christiaan Sepp (1710-1775) en predikant Cornelius Nozeman (1720-

Gegraveerd titelblad *Cruydt-boeck*, Antwerpen 1644.

In de collectie bevinden zich ook 17de-eeuwse botanische werken van Brabantse bodem

IJsvogel, *Alcedo ispida*

Pimpelmees, *Parus caeruleus*

Titelblad *Nederlandsche Vogelen* (deel 4), Amsterdam 1809

Vogelboek

Nederlandsche Vogelen (1770-1829) van Cornelius Nozeman en Christiaan Sepp, met 250 inheemse vogels in woord en beeld, wordt beschouwd als een meesterwerk. Dit peperdure werk in vijf delen was pas na 59 jaar voltooid. De vogels zijn 'naer 't leven getekend'. Dat betekent dat Sepp nieuwe tekeningen maakte van opgezette of speciaal voor dit doel afgeschoten vogels.

Rechts: Titelblad *Nederlandsche Vogelen* (deel 1), Amsterdam 1770.

Merel, *Turdus ater* Merula

Roodborst, *Motacilla rubecula*

De Brabant-Collectie

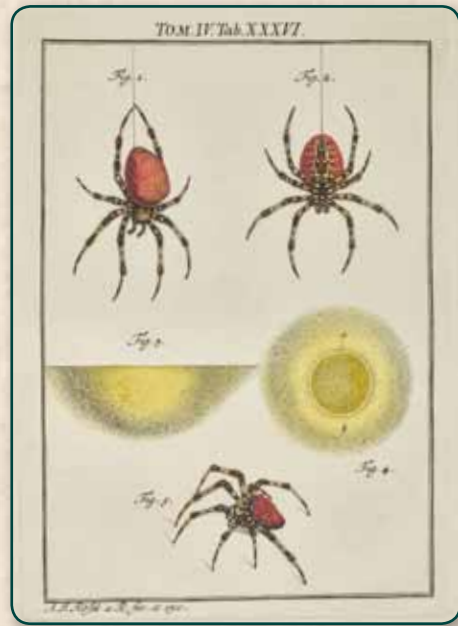
In de Universiteitsbibliotheek Tilburg beheert de Brabant-Collectie een unieke verzameling over heden en verleden van Brabant. Zij is voortgekomen uit het in 1837 in 's-Hertogenbosch opgerichte Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. Al in de beginjaren verzamelde het Genootschap rijk geïllustreerde 18de- en vroeg 19de-eeuwse natuurhistorische boeken. Kleurrijke verzamelingen voor natuurstudie werden aangelegd vanwege de toenemende wetenschappelijke belangstelling voor de natuur, maar ook om mee te pronken.

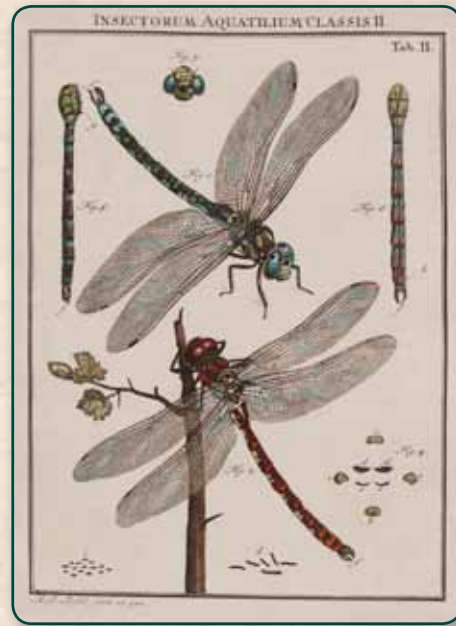
Koet of meerkoet, *Fulica*

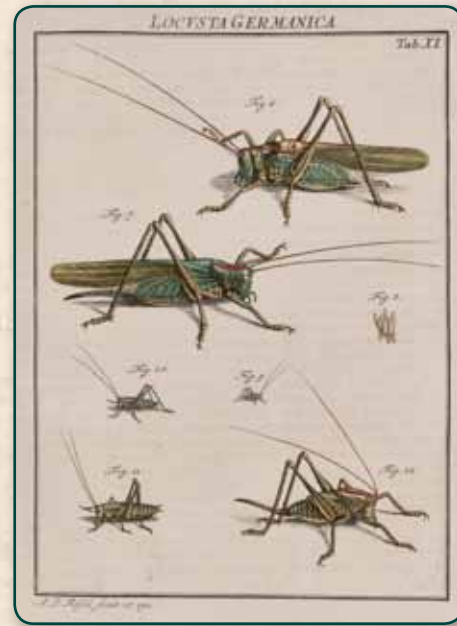
Lepelaar, *Platalea leucorodia*

Kruisspin

Libelle

Grote sprinkhaan

*Frontispice = Een illustratie voorafgaande aan de titelpagina.

1786). Nozeman, een bekwaam veldornitholoog, verzorgde de teksten over broedgewoonten, eieren en habitat van vogels. De uit Duitsland afkomstige, in Amsterdam werkzame entomoloog Christiaan Sepp maakte de 250 kopergravures van de vogels. Uitgever was diens zoon Jan Christiaan (1739-1811). Na de dood van Nozeman zette arts en natuuronderzoeker Martinus Houttuyn deze megaproductie voort. Uiteindelijk verschenen tussen 1770 en 1829 vijf kloeke boekdelen, voorzien van met de hand ingekleurde platen.

Insecten

Naast interesse in vogels bestond er ook grote belangstelling voor insecten. Nooit eerder is de natuur zo realistisch en natuurgetrouw weergegeven als op de prachtige platen in *Insecten-Belustigung* (Neurenberg 1746-1761). De Duitse miniatuurschilder en entomoloog August Johann Rösel von Rosenhof (1705-1759) publiceerde zijn werk in maandelijkse afleveringen. De Brabant-Collectie bezit de Nederlandse uitgave uit 1783-1803: *De Natuurlyke Historie der Insekten*. Deze editie verscheen na zijn dood en is vertaald en aangevuld door zijn schoonzoon Christian Kleeman (1735-1789).

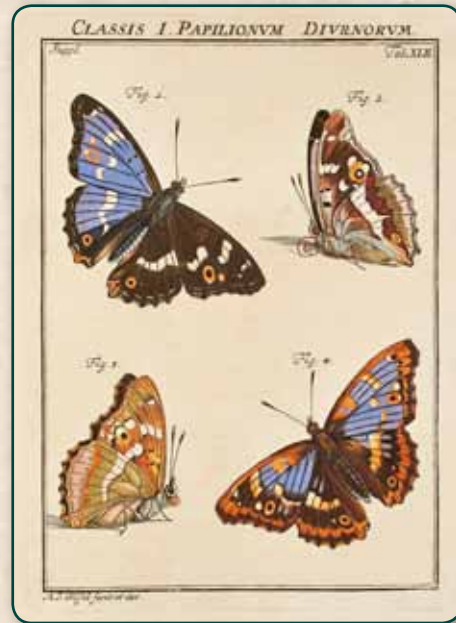

Frontispice* *De Natuurlyke Historie der Insekten*, Haarlem & Amsterdam 1783-1803.

Insectenboek

De met de hand ingekleurde prenten van August Johann Rösel von Rosenhof uit *De Natuurlyke Historie der Insekten* (1783-1803) tonen de vlinders en andere geleedpotigen in hun natuurlijke leefomgeving en hun voortplanting en ontwikkelingsstadia. Door hun nauwkeurigheid behoren de gravures tot de top van de wetenschappelijke illustraties in de 18de eeuw.

Links: Frontispice* *De Natuurlyke Historie der Insekten*, Haarlem & Amsterdam 1783-1803.

Schone weerschijnvlinder

Koninginnepagevlinder

Titelpagina *Flora Batava*, Amsterdam 1800-1828 (delen I-V).

Inheemse planten

Een botanische productie van ongekende omvang is de *Flora Batava*. Dit geïllustreerde overzicht van alle inheemse planten die in Nederland voorkomen, verscheen van 1800 tot 1934. Een mammoetproject in een periode van 134 jaar waarin de druk- en illustratietechniek veranderde. Het bedrijf van Jan Christiaan Sepp (1739-1811) gaf de eerste vijf delen uit met zelf vervaardigde handgekleurde platen in 28 afleveringen (1800-1828). De teksten zijn van Jan Kops (1765-1849), predikant in Leiden én hoogleraar in Utrecht. Het resultaat van zijn botanisch onderzoek verscheen in de *Flora Batava*. Na Kops' dood zette onder anderen Frederik Willem van Eeden, vader van de schrijver Frederik van Eeden, dit werk voort.

Appels & peren

Een van de mooiste Nederlandse fruitboeken is gemaakt door de van origine Duitse hovenier Johann Hermann Knoop (ca. 1700-1769). In de jaren 1730-1740 was hij werkzaam als tuinarchitect op de stadhouderlijke buitenplaats Mariënborg in Leeuwarden. Om in zijn levensonderhoud te voorzien, schreef hij het encyclopedische werk *Pomologia, dat is beschrijvingen en afbeeldingen van de beste soorten van appels en peren* (1758). In 1763 bundelde hij deze samen met de delen *Fructologia* en *Dendrologia*. De *Pomologia* bevat twaalf platen met 103 appels en acht platen met 82 peren, getekend door Knoop zelf.

Titelpagina *Pomologia*, Leeuwarden 1763.

Doodshoofdvlinder

3 nachtvinders

Vliegend hert

Naast interesse in vogels bestond er ook grote belangstelling voor insecten

Flora & Fauna Album

Vruchten

Hier sterk op lijkend, is de tweedelige publicatie van ruim een eeuw later: *De Nederlandsche Boomgaard* (1868). De uitgave werd geïnitieerd door het bestuur der Vereeniging tot regeling en verbetering van de vruchtsoorten te Boskoop en verscheen bij Wolters in Groningen. De prachtige platen van appels (deel 1), peren en andere steenvruchten (deel 2) zijn getekend door Samuel Berghuis en gelithografeerd door G. Severeys te Brussel. Het boek bevat een rassenlijst en 124 paginagrote chromolitho's. Iedere plaat gaat vergezeld van een beschrijving van de kweekvorm, groeiwijze, pluktijd en het gebruik van de fruitsoort.

Beweegbare platen

Heel verrassend zijn de anatomische boeken met beweegbare afbeeldingen uit het eind van de 19de en begin van de 20ste eeuw. Naar Duits voorbeeld bracht de uitgeverij van Æbele Kluwer (1868-1933) in Deventer vanaf 1895 verschillende titels in vertaling en met tekstaanvulling op de markt. Vanwege hun uitklapplaten worden ze ook wel *pop-up* boekjes genoemd. Op het gebied van de biologie komen het menselijk lichaam (man, vrouw en kind) en de afzonderlijke lichaamsdelen (hoofd, oog en voortplantingsorganen) aan bod. En daarnaast ook het lichaam van dieren, zoals varken, paard, koe, vis en honingbij. Deze anatomische atlasen met chromolitho's zijn prachtig om te zien.

Flora & Fauna Album

Boven: *Anatomische atlas van het paard en de koe*, Deventer ± 1895. Onder: E. Heimans, *Het Lichaam van den Visch. Bouw en Inwendige Organen*, Deventer 1904. Rechtsboven en onder: E. Heimans, *De Honingbij. Een Schets uit het Bijenleven*, Deventer ± 1900.

Heel verrassend zijn de anatomische boeken

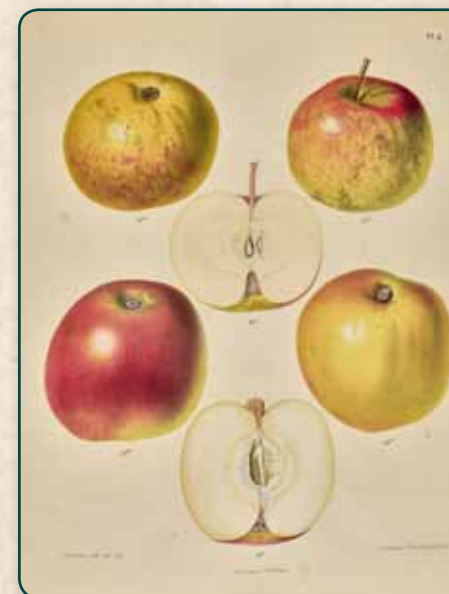
Ananas-abrikoos (boven) en Rotterdamsche Amandel-abrikoos (onder).

Reine Claude Bavay hâtive (boven) en vroege Orleans pruim (onder).

Appels: rode (boven) en witte Herfstcalville (onder).

Hollandse goud Reinette (boven) en rode wijnappel (onder).

Dubbele meikers, Spaansche roode, Adam's crown en Wedersche vroege hartkers.

Peren Orpheline d'Enghien (boven) en Duchesse d'Angoulême (onder).

Schone uit het Westland, ook Westlandsche late Montagne of October-Perzik genoemd.

Frontispice* van O. Erelman in *De Nederlandsche Boomgaard*, 1868.

Fruitsoortenboek

De platen uit *De Nederlandsche Boomgaard* (1868) zijn getekend door Samuel Berghuis en gelithografeerd door G. Severeys te Brussel. Voorafgaand aan de chromolitho wordt een korte beschrijving van het ras en de groeiwijze gegeven. Bij de vrucht wordt ook een tak met bladeren afgebeeld. Rechts: Titelpagina uit *De Nederlandsche Boomgaard*, Groningen 1868.

*Frontispice = Een illustratie voorafgaande aan de titelpagina.

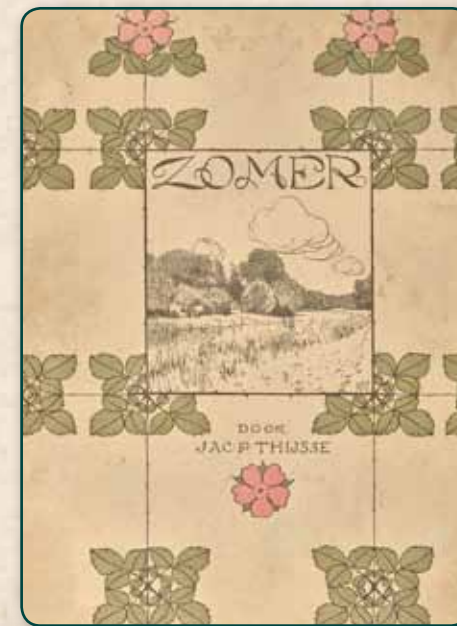
Kromhals of ossentong, *Lycopsis Arvensis*

Kamille, *Matricaria Chamomilla*

Ereprijs, *Veronica Chamaedrys*

Links: Omslagen van Verkade-albums van Jac. P. Thijssse. Wenckebach maakte de bandontwerpen *Zomer* (1907) en *Winter* (1909) voor Verkade's jaargetijden-albums, maar ook die voor de landschapstypen- of biotopen-albums *De bonte wei* (1911) en *Bosch en Heide* (1913).

Plantenboek

Flora Batava, een geïllustreerd overzicht van alle in Nederland inheems voorkomende planten, verscheen in de periode 1800-1934. Dit mammoetproject duurde 134 jaar. De teksten zijn aanvankelijk van predikant en botanicus Jan Kops. Het bedrijf J.C. Sepp & Zoon gaf de eerste vijf delen uit met zelf vervaardigde handgekleurde platen.

Links: Titelpagina *Flora Batava*, Amsterdam 1800-1828 (delen I-V).

Koorneroos, *Papaver Argemone*

Donschtig hoefblad, *Tussilago Farfara*

Hierboven: Bosdieren uit album *Winter* (1909). Boven: marter en hermelijn. Midden: haas en bruine rat. Onder: das en bunzing.

Hazenklaver, *Trifolium Arvense*

Knikkende distel, *Carduus Nutans*

Vogelwikke, *Vicia Cracca*

Verkade-albums

In 1905 ontstond het idee bij de Zaandamse koek- en chocolade-firma Verkade om zelf flora- en fauna-albums van hoge kwaliteit te maken. Jac P. Thijssse (1865-1945) en de tekenaars L.W.R. Wenckebach (1860-1937), Jan van Oort (1867-1938) en Jan Voerman Jr. (1890-1976) werden benaderd om de boeken te schrijven en te illustreren. *'De illustraties in de vorm van plaatjes zullen bij onze artikelen verkrijgbaar zijn'*. Qua uitvoering was het een geïllustreerd leesboek én een verzamelalbum met insteekbladen. Vanaf 1911 stapte Verkade over op inplak-albums. De kleurenplaatjes waren 'geschilderd' en kwalitatief goed gedrukte chromolitho's. Er verschenen twee soorten verhalen: natuuralbums én reisalbums aangeduid als *'zwerftochtenalbums door ons wonderschone Nederland'*. Deze anekdotische verkenningen van de 'schoolmeester' Jac P. Thijssse waren geliefd bij jong en oud. Verkade bracht tot de Tweede Wereldoorlog maar liefst 27 albums uit. Vanwege het aanhoudend succes van 'het Nederlandse plaatjesalbum' verschenen in de jaren 70 heruitgaven. **Bb**

De anekdotische verkenningen van de 'schoolmeester' Jac P. Thijssse waren geliefd bij jong en oud